

Поводом књига:

BOSNIA & HERCEGOVINA

Robert J. Donia & John V. A. Fine, Jr.

Columbia University Press

New York 1994, pp. 318

SARAJEVO – A Biography

Robert J. Donia

The University of Michigan Press

Ann Arbor 2006, pp. 435

Нема сумње да је последњи рат у Босни и Херцеговини 1992-1995, привукао пажњу бројних западних политичара, дипломата, историчара, социолога, политиколога, публициста и новинара, који су у својим мемоарима, записима и научним радовима покушали да понуде адекватне одговоре на многа контроверзна питања из раније и новије прошлости ове верски и национално подељене, и вазда несрећне балканске земље. Поменуте књиге историчара Роберта Доније и Џона Фајна, иначе професора Мичигенског универзитета у Детроиту, привлаче посебну пажњу из најмање два разлога:

1) обе књиге су понудиле низ смелих и врло занимљивих теоријских закључака, премда је већина од њих историјски неутемељена, научно недовољно дефинисана и веома лако рушљива;

2) из понуђених теоријских закључака извиру јасне политичке поруке које упућују на стварне мотиве аутора.

Прва књига „Босна и Херцеговина“, написана у четири руке и објављена 1994. у јеку ратних збивања, замишљена је тако да на сажет и популаран начин представи целокупну историју Босне и Херцеговине од досељавања Словена и формирања средњовековне босанске државе до последњег рата, који је уследио после распада глобалног комунистичког поретка и социјалистичке Југославије.

Основна и главна теза ове књиге је да је у Босни вазда живело верски мешовито становништво, које је себе називало Босанцима независно од верске припадности. То становништво, тврде аутори, припадало је православној, католичкој или босанској цркви и никада себе није сматрало Србима или Хрватима. Оно се стално мешало и преплитало, прелазећи из једне вере и цркве у другу или трећу, али то није утицало на њихову народносну или регионалну идентификацију. Босанска одредница је била потпуно утиснута у свест тадашњег живља, који није ни знао за друге народносне одренице као што су Србин или Хрват. Ова два етничка термина су, настављају аутори, били потпуно

непознати у Босни све до модерног доба, тачније до друге половине XIX века, када су под утицајем националистичке пропаганде из суседних земаља Србије и Хрватске, били увезени у Босну и Херцеговину. Од тог момента, православно становништво је почело себе да назива Србима, католичко Хрватима, док је традицију босанског имена наставило да носи само оно становништво које је за време отоманске владавине прешло на ислам.

У вези с наведеном теоријском конструкцијом, средњовековна историја босанске државе је представљена потпуно независно од историје српске средњовековне државе, Дубровачке републике, Византије или Угарске, чиме су аутори хтели скренути пажњу на то да је реч о посебној традицији и култури, која се може дефинисати као посебан ентитет без обзира на утицаје који су долазили са стране.

На концу, аутори су покушали да докажу да је Босна вазда била једно истински мирно, толерантно мултиверско и мултикултурно друштво, у коме никада није било драстичне и системске дискриминације појединаца према вери и култури, чему су умногоме допринели исламско културно наслеђе и нарочито, аустро-угарска владавина 1878-1918. Сви већи устанци, комешања и ратови, попут херцеговачког устанка од 1875, антисрпских излива насиља после убиства надвојводе Франца Фердинанда у Сарајеву 1914, насиља током усташког режима 1941-1945, и последњег рата 1992-1995, представљају само изузетке у босанској историји толеранције. Сукоби и нетрпељивости су избијали само на подстицај суседних земаља Србије и Хрватске. Из тога проистиче – наглашавају Донија и Фајн – да Босна и Херцеговина није вештачка творевина „како то тврде српски и хрватски националисти“, него да она поседује сопствени културни идентитет, који је вековима стар и потпуно различит у односу на културна достигнућа Србије и Хрватске. Мултикултуралност је толика снажна у Босни да се и сам термин Босанац у неку руку може поредити с термином „Американац“ („амерички“), који као наднационални појам обухвата све држављане САД без обзира на њихово национално порекло.

Потребно је испитати да ли су и колико ове тезе тачне. Када је реч о етничкој одредници „Србин“, већ се на први поглед може уочити да се овде ради о једној неисторијској идеолошкој тези, изведеној у циљу „научног“ оправдавања свих оних политичких програма, који излазе у сусрет муслиманским политичким интересима и воде унитаризацији Босне и Херцеговине. Значајни историјски извори доказују супротно – да су православни Срби најстарији народ у Босни и Херцеговини. Већ се из најранијих средњовековних извора може закључити да је Босна у своје најстарије доба била српска земља. Према записима чувеног византијског цара и историчара Константина VII Порфирогенита (905-959) Босна је била интегрални део српских кнежевина у 9. и 10 веку. Касније је дошло до поделе ових земаља на: Босну и Расу (Рашку). За

Римокатоличку цркву цела област је била позната као *Regnum Serviliae quod est Bosnia* (Краљевина Србија је Босна). Исто тако, одредница Србин је већ у XIII веку био присутан у Босни. То се јасно види из уговора о правном положају дубровачких трговаца за случај грађанско-правних спорова с држављанима Босне на територији те земље, које је потписао босански бан Матија Нинослав с Дубровачком републиком 1235, 1240. и 1249. Према одредбама ових уговора, у случају спорова између Босанаца и Дубровчана, надлежан је суд туженика:...“*ako veruje Serblin (Bosanaц) Vlaha (Дубровчанин), da se pri pred knezom dubrovačkim, i jako veruje Vlah Serblina da se pri pred banom*“. Такође, термин „Србин“ се у Босни помиње и у 15. веку, у значењу зависног сељака. У исправи војводе Јурја Војсалића од 1434. дарују се извесни земљишни поседи са свим “*u čemu ih zastasmo, u držanju ili Srbljinu ili Vlahu...*“ (F. Miklosich, “*Monumenta Serbica spectanta historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii*”, Vindobonae, 1858). Посебно треба нагласити да је и најмоћнији владалац у историји средњовековне Босне бан (потоњи краљ) Твртко из признате владалачке куће Котроманића, која је вазда давала босанске владоце, био Србин, иако је био окружен католичким свештеницима у свом двору. Он је по женској линији био далеки потомак Немањића, пошто му је српски краљ Драгутин био прадеда. Сродство са Немањићима и владавина над већим делом некадашњих њихових земаља, давали су право бану Твртку да се крунише за краља. Крунисање је обављено на Митровдан 26. октобра 1377. у манастиру Милешеви који се тада налазио у саставу Босне. Том приликом Твртко је узео наслов краља Срба, Босне, Поморја и Западних страна. Наставивши своја освајања у Далмацији и јужној Хрватској, Тврчко је под крај своје владавине носио наслов краља Србије, Босне, Далмације, Хрватске и Приморја.

Што се тиче католичког становништва у Босни и Херцеговини, може се рећи да је и оно било српског етничког порекла, које је временом било излагано кроатизацији, углавном под утицајем Католичке цркве. О томе сведоче извештаји аустро-угарског агента и официра Алфреда Бабића, који је боравио у Босни после избијања херцеговачког устанка 1875. Овај вешти агент је у серији својих извештаја извршио анализу расположења народа у Босни и Херцеговини и Славонији за рачун аустро-угарских власти. У њима је нагласио да се утицај Загреба осећао само до Славонског брода, „али је одатле даље и код католика и код источњака меродавна српска идеја“. „Избеглице“ – истиче Бабић – „о Хрватској и хрватству имају сасвим мало, или никаквог појма“. То је био један од разлога због којих је Аустро-Угарска убрзала припрему за окупацију Босне и Херцеговине. И поред тога, кроатизација католичког живља у Босни и Херцеговини је споро одмицала, те је и Стјепан Радић, истакнути вођ Хрватске сељачке странке између два рата, нагласио да је национално свесних Хрвата у Мостару било само 250 од 3.353 католика према попису од 1895. Радић је у овом херцеговачком граду боравио 1888, а податак о броју национално освешћених Хрвата се може узети као мерило општег процеса кроатизације. То је износило 13.5% католичке заједнице у Босни и Херцеговини (Т. Kraljačić, “*Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903*”, Sarajevo, 1985).

На крају ове кратке расправе, може се само закључити да је етничка одредница „Србин“

била позната у Босни још од њеног настанка као хришћанске феудалне државе. Такође је тачно и то да је у употреби био и термин Босанац, али као термин за регионалну а не етничку идентификацију. У модерно доба, тачније од аустро-угарске окупације Босне и Херцеговине, стално су постојали покушаји да се од тог регионалног појма начини национална идеја. Сви покушају у том правцу су били узалудни. О томе најбоље сведочи и неуспех политике намесника Бенјамина Калаја, који је за време своје управе покушао да примену идеју Бошњаштва, тј. идеју о јединственој босанској нацији, састављеној од „Босанаца-муслимана“, „Босанаца-православаца“ и „Босанаца-католика“. Сваки покушај примене такве политике само је продубљивао кризу и водио новим националним и верским поделама у Босни и Херцеговини. Занемаривши ову чињеницу, Донија и Фајн су отишли толико далеко да су истакли како је одредница „Босанац“, тј. „босански“, одувек била истински „мелтинг-пот“, који би се могао упоредити и са сличним социолошким механизмом у САД. Нема сумње да је овде реч о идеолошкој конструкцији са свим елементима утопије и фантастике о којој се ни не може расправљати на научној основи јер термини „Босанац“, тј. „босански“ никада и нису били у употреби у том смислу. Водећи британски ауторитет за Балкан између два светска рата Роберт Ситон Вотсон описао је босанску популацију на следећи начин: она је била чисто од српске крви, подељена на муслимане, православце и католике. Највећи феудални господари су прихватили Ислам како би сачували своје поседе, а затим су натерали и добар део својих сељака да учине исто (R. W. Seton Watson, „Disraeli, Gladstone and the Eastern Question“, London, 1971).

Што се тиче тврдње да је у Босни и Херцеговини вазда постојало друштво обележено складним међуверским и међунационалним односима и толеранцијом, која је дала немерљиви допринос изградњи посебног босанског културног идентитета може се само додати да је овде реч о још једној претераној и историјски недовољно утемељеној тези. Аутори инсиситрају на томе, да су отоманско културно наслеђе, период „европеизације Босне“ под аустро-угарском владавином 1878-1918, те социјалистички период под владавином Јосипа Броза, само учврстили традицију верске толеранције и мултикултурног друштва као исконске цивилизацијске вредности Босне и Херцеговине, која је повремено нарушавана под утицајем националистичке и ратнохушкаче пропаганде из Србије и Хрватске у циљу њеног комадања и припајања њених делова овим државама. Већ је на први поглед јасно да је овде реч о једној натегнутој, упрошћеној, злонамерној и тенденциозној тврдњи, како би се скренула пажња с главних узрока учесталих грађанских ратова међу босанско-херцеговачким народима у модерној историји Балкана, и постигло оно што никада неће моћи да заживи – унитарна Босна и Херцеговина под муслиманском доминацијом.

Истина је заправо супротна. Многе историјске чињенице показују да у Босни и Херцеговини никада није било ни верске ни националне толеранције нити мултикултурног друштва. Реч је заправо о привиду мултиетничности и мимикрији неповерења међу подељеним становништвом, на шта су утицале и многе политичке акције великих сила. Свака тежња да се на силу одржи поредак који би одговарао само

једној од национално-верских група, увек је водила у сукобе Срба, Хрвата и Бошњака до истребљења. Центрифугалне силе националног партикуларизма у Босни су одувек имале превагу у односу на политичке силе државног јединства. Врховни ауторитети с готово неограниченим овлашћењима су се мењали док је структура босанског друштва вазда остајала мање-више иста, оптерећена тешким бременом етничко-верских подела и међусобног неповерења, о којима је – с пуно духа и мудрости – писао и једини српски нобеловац Иво Андрић. Тврдити како је у Босни од давнина постојала традиција складног мултикултурног и мултиконфесионалног живота са високим степеном толеранције заправо открива непознавање суштине босанског проблема. Но, као што је већ речено, та изречена теза има свој конкретан политички циљ, који се своди на одржавање јединства босанске државе по сваку цену, па макар таква држава била и недемократска. Чудно је с каквим жаром аутори бране ону визију Босне и Херцеговине за коју се залажу само политички прваци муслимана-Бошњака.

Друга књига, посвећена Сарајеву и његовој историји, објављена је 2006. Њен аутор је само Роберт Донија. Она се директно надовезује на претходну књигу о Босни и Херцеговини, чинећи тако једну исту целину с готово идентичним закључцима и политичких порукама. Као што је претходна књига имала намеру да „научно“ докаже како је у Босни и Херцеговини од давнина живело једно складно мултикултурно друштво са високим степеном међуверске и међуетнички толеранције, тако и ова друга књига под називом „Сарајево“ – једна биографија, жели да докаже исто то, само на микро-нивоу, на примеру града Сарајева и његовог ближег окружења, од његовог првог помена у историјским документима 1544. па до данашњег времена у пост-дејтонској Босни и Херцеговини. Иако је ова књига неупоредиво боља од претходне, објективном посматрачу не може промаћи чињеница да су и у њој изречене врло натегнуте и недовољно научно доказане тезе, опет из политичких разлога. У њој је представљена једна готово идилична слика босанске престонице, која траје вековима. Главна теза књиге је да је Сарајево од свог настанка као типичне турске касабе па до модерног доба увек било отворено за све културе и припаднике свих босанских народа (муслимана-Бошњака, Срба, Хрвата, Јевреја и осталих) који су у њему пронашли своју срећу и мир, градећи хармоничне међусуседске односе и посебан културни идентитет, толико својствен босанском менталитету. Ови односи су повремено били нарушавани до граница бруталних сукоба, али то је одлика мање-више свих људских заједница, па ни Сарајево није изузетак.

Оно што је важно истаћи је да је мултиетничност посебно добила на значају током аустро-угарске владавине и комунистичког режима Јосипа Броза. Нема сумње да је реч о великом претеривању. Историја је показала да је Сарајево увек делило судбину читаве Босне и Херцеговине. Оно што се дешавало у самој Босни, то се на највидљивији начин могло видети у Сарајеву. То заправо значи да је и сарајевско друштво (попут босанско-херцеговачког) одувек било мултиетничко и хармонично само на површини, док је у својој суштини оно увек било подељено по националним и верским шавовима. Оно

никада није успело да се изгради као грађанско друштво западноевропског типа, како то замишљају Роберт Донија и многи други западни посматрачи. Напротив, многи догађаји показују да је у сарајевском друштву вазда постојала велика доза огромног неповерења међу његовим житељима различитих вера и нација, што је повремено узимало екстремне облике.

Да је Роберт Донија у праву, зар би у Сарајеву могло да буде места за врх босанског надбискупа Ивана Шарића из доба НДХ, који је као ватрени присталица усташког покрета и клерофашизма, позивао на истребљење Срба и Јевреја у Сарајеву (V. Novak, "Magnum Crimen". Pola veka klerikalizma u Hrvatskoj, Zagreb MCMXLVIII, Beograd MCMLXXXVI). Да је Роберт Донија у праву, зар би Сарајево могло изнедрити Војислава Шешеља, заговорника монструозне мешавине примитивног национализма и ригидног болшевизма, који је током последњег рата претио да ће срушити свој родни град. На крају, зар би се у Сарајеву могао појавити Алија Изетбеговић, некадашњи узданица „Младих муслимана“ и заговорник исламске државе за коју се борио током свог читавог живота. У својој „Исламској декларацији“, која је послужила и као изборна платформа на првим вишестраначким изборима 1990, он каже: „Први и највжнији такав закључак свакако је закључак о неспојивости Ислама и неисламских система. Нема мира ни коегзистенције између исламске вјере и неисламских друштвених и политичких институција...Полажући право да сам уређује свој свијет, Ислам јасно искључује право и могућност дјеловања било које стране идеологије на свом подручју. Нема, дакле, лаичког принципа, а држава треба да буде израз и да подржава моралне концепте религије“ (A. Izetbegović, "Islamska deklaracija: Program islamizacije Muslimana i muslimanskog naroda, Sarajevo, 1990; слично и у: "Islam izmedju Istoka i Zapada", Sarajevo 1988.).

Све ове личности су биле „производ“ сарајевске интелектуалне средине, додуше у различитим временима. Оно што их повезује јесте чињеница да су имали велики утицај на јавност. Да је Сарајево заиста неговало грађанско друштво у коме су заштићени сви појединци, зар оно не би могло својом организованом акцијом да сузбије овакве појединце, који су оставили иза себе огромну штету. Све су то питања на која Роберт Донија није одговорио. За страдања сарајевских грађана током последњег грађанског рата, углавном оптужује тзв. српске националисте, окупљене око Српске демократске странке. Они су једини кривци за сва зла, док се злочини муслиманских јединица готово ни не помињу. При томе, Донија барата контроверзним подацима о којима се ни дан-данас не зна пуна истина. То само говори како је и ова књига написана врло тенденциозно и с јасним политичким порукама: Дејтонски споразум се мора ревидирати у правцу унитаризације Босне и Херцеговине (по мери и жељама муслимана-Бошњака), пошто је то једини државно-правни модел који може очувати традиционалну мултикултуралност босанског друштва, баш као што је то била одлика сарајевске грађанске средине од њеног настанка 1455. па до почетка рата 1992, када је била потпуно уништена као жртва агресивног српског шовинизма.

Због свега овога, и поменута књига није одмакла даље од ангажованог идеолошко-политичког штива, премда садржи бројне корисне чињенице и податке из богате историјске сарајевске вароши. Аутор углавном посматра Сарајево кроз отоманско културно наслеђе, али и с наглашеним симпатијама за „европеизацију“ града током аустро-угарске управе и за „урбанизацију“ током комунистичке власти. С друге стране, Сарајево је за време Краљевине Југославије било „заборављени град“, тј. град у сенци, који је био потпуно запуштен и препуштен стихији. Већ се из овога може видети размера необјективности аутора. У суштини, ова књига представља типичан пример како се селекцијом чињеница, употребом полуистина и натегнутих теза желе постићи конкретни политички циљеви. Сагласно томе, њен допринос расветљавању босанско-херцеговачке историје и Балканологије је минималан, готово занемарљив.